

МАРКЕРИ ПЕРСОНАЛЬНОСТІ ЯК ЗАСОБИ РЕФЕРЕНЦІЇ ПРИ ТЕКСТОТВОРЕННІ ФІКЦІОНАЛЬНОГО ДИСКУРСУ ЖАХІВ

Стаття присвячена дослідженню референції як однієї із складників процесу текстотворення дискурсу жахів. Також автор окреслює роль персональної референції при створенні «вигаданого світу» дискурсу жахів. Виявлено та обгрунтовано два типи персональної референції та їх прагматична функція.

Ключові слова: вигаданий світ, референція, дискурс жахів, екземпліфікація, денотація.

Сазонова Я.Ю. Маркеры персональности как средства референции при текстопостроении фикционального дискурса ужасов. *Статья посвящена исследованию референции как одной из составляющих текстопостроения дискурса ужасов. Также автор очерчивает роль персональной референции при создании «вымышленного мира» дискурса ужасов. Выявлены и обоснованы два типа персональной референции и их прагматическая функция.*

Ключевые слова: вымышленный мир, референция, дискурс ужасов, экзemplification, денотация.

Sazonova Y.Y. Personality markers as means of text creation of the fictional horror-discourse. *The article deals with the analysis of reference as one of the constituents of text creation of the fictional horror-discourse. Also the author enlightens the role of personal reference in the creation of horror-discourse fictional world. Two types of personal reference and their pragmatic function have been defined.*

Keywords: fictional world, reference, horror-discourse, exemplification, denotation.

Поняття референції зародилося в межах логіки й семіотики і згодом увійшло до термінологічного обігу психології, естетики, соціальних теорій, лінгвістики та інших гуманітарних наук. Незважаючи на поширеність і вживаність, поняття референції є одним із найбільш складних і невизначених у сучасному гуманітарному просторі. Традиційно процес референції розуміють як такий, що має односпрямований характер: мовний факт «відбиває» об'єкт, що реферується, тобто мислення відбиває дійсність. І лише розвиток теорії «вигаданих світів» і теоретичні розвідки Н. Гудмена, Л. Вітгенштейна, Ч. Пірса, Г. Фреге та інших призвели до прагматичного повороту в осмисленні цього феномена й зумовили інтерес до сфери мовного вираження і текстотворення.

На нашу думку, поняття референції як складової загальної естетики Н. Гудмена [1] може бути продуктивно застосоване для аналізу фікціонального дискурсу жахів. Згідно з цією теорією референція є невід'ємним компонентом символічних систем (до яких відноситься і мистецтво та література як його компонент), саме вона визначає спосіб функціонування символів, тобто елементів цих систем. Символічна система складається із символічної схеми, що певним чином співвідноситься з полем референції та елементів, які теж певним чином корелюють [2: 59]. Тож «вигаданий» світ дискурсу жахів має містити такі символи (референцію), які б відрізняли його від інших

видів фікціонального дискурсу, давали змогу авторові й читачеві здійснювати ефективну комунікацію і в подальшому сприяли б створенню текстів відповідного різновиду фікціонального дискурсу. Усе, зазначене вище, дозволяє вважати, що обраний для дослідження аспект є актуальним і таким, що відповідає сучасним тенденціям у мовознавстві.

Окреслений підхід до досліджуваного феномена дискурсу жахів дозволяє сформулювати мету – з'ясувати специфіку персональної референції та її роль у створенні «вигаданого світу» фікціонального дискурсу жахів. Поставлена мета може бути досягнута за умови виконання таких завдань:

а) теоретично обґрунтувати основоположний характер явища референції при створенні «вигаданих світів»;

б) створити символічну схему персональної референції при текстотворенні фікціонального дискурсу жахів;

в) окреслити дослідницький потенціал обраного підходу.

Аналіз, проведений у статті, ілюстрований прикладами з роману Брема Стокера «Дракула».

Для подальшого аналізу видаються важливими такі твердження:

– процес референції може бути спрямований у двох напрямках: мовний факт «відбиває» об'єкт, що реферується; референція спрямована від мовного вираження до факту дійсності, тобто мовне вираження може конструювати сам об'єкт;

– «вигаданий» світ повинен конструюватися відповідно до пізнавальних цілей і повинен базуватися на нашому попередньому досвіді [2: 59];

– «вигаданий» світ повинен бути релевантним і постійним для автора і читача, що забезпечує «постійність» у текстотворенні і сприйнятті;

– логіка побудови «вигаданого» світу і його мовного оформлення відповідає логіці людського мислення, тобто референційну базу становлять дійктичні компоненти *я, тут і зараз* (персональність, простір і темпоральність).

Як гіпотезу припускаємо, що саме специфічна референція в базових дійктичних компонентах вирізняє дискурс жахів серед інших видів фікціонального дискурсу. Психологи пояснюють цю емоцію як попереджувальну реакцію на загрозу життю або здоров'ю людини: тобто те, що руйнує або негативно змінює звичний світ людини (об'єкти, час і простір), може викликати відчуття страху. У межах статті предметом аналізу стала персональна референція у «вигаданому» світі дискурсу жахів.

За Н. Гудменом, існує дві форми референції – екземпліфікація (тобто референція через «зразки») і денотація (референція через «ярлики») (демпстер). У свою чергу, денотація може бути вербальною, тобто іменуватися, бути вираженою через предикацію, опис тощо; вона може бути прямою або метафоричною [1: 42]. Екземпліфікація теж може бути виражена вербально, але навпаки через зразок повертає референцію від того, що позначається: тобто якісні показники, просторово-темпоральні відношення тощо, які є зразком об'єкта, здійснюють референцію. У першу чергу екземпліфікація застосовується для аналізу референції неіснуючих сутностей.

У дискурсі жахів персональна референція до містичних об'єктів відбувається як засобами денотації, так і екземпліфікації. Але новий світ не можна побудувати з нічого, він може бути створений тільки зі старих світів, отже, і персональна референція в обох формах, вербалізуючись, користується маркерами старого світу, використовуючи звичні для читача, релевантні «зразки» і «ярлики».

Персональна денотація як маркери містичних істот застосовує власні та загальні назви, як от: *witch, vampire, bat, wolf, dwarf, daemon, Dracula, Red Mask, Yog-Sothoth, Cthulhu, the UnDead* тощо. Релевантність подібних персональних маркерів залежить від обізнаності читача у світовій міфології загалом чи лише в європейській, східній або американській, релігії та літературі цієї жанрової приналежності (зразках дискурсу жахів), отже, є відносною і може не сприяти ефективній комунікації в межах дискурсу жахів. Персональна денотація в дискурсі жахів, на нашу думку, можлива лише на етапі вторинного «висвячення» читача у «вигаданому» світі жахів, коли він на більш високому рівні може оперувати номінаціями цього виду фікціоного дискурсу.

Персональна ж екземпліфікація несе подвійне навантаження в дискурсі жахів: по-перше, не називаючи об'єкти прямо, а викликаючи певні страхотливі асоціації, що базуються на власному або загальнолюдському досвіді, сприяє створенню атмосфери очікування, підвищує градус емоцій, адже страхає, насамперед, невідоме; по-друге, використовує маркери, що є одиницями «немістичного», старого світу, тобто зрозумілими і релевантними абсолютній більшості читачів. Також персональна екземпліфікація є чи не єдиним засобом референції неістот, або неживих об'єктів у дискурсі жахів, тобто референції імперсональності:

Whatever my expectation was, it was not disappointed, for there, on our favourite seat, the silver light of the moon struck a halfreclining figure, snowy white. The coming of the cloud was too quick for me to see much, for shadow shut down on light almost immediately, but it seemed to me as though something dark stood behind the seat where the white figure shone, and bent over it. What it was, whether man or beast, I could not tell.

Словосполучення *a halfreclining figure, snowy white* не є номінацією в дискурсі жахів, тому що символізує емоцію страху: на мовному рівні референція до містичної неістоти здійснюється за допомогою неозначеного артикля, іменника загальної семантики на позначення об'єкта, характеристик фізичних якостей цього об'єкта, що асоціюються із загрозою життю та смертю. Автор робить спробу денотації і пропонує альтернативне «декодування» маркера - іменника загальної семантики (*whether man or beast*), але визнає неспроможність і тим самим підсилює символічну функцію екземпліфікації. Як і в наступному прикладі, екземпліфікація страху здійснюється за допомогою неозначеного займенника *something* із означенням *dark*, що маркує імперсональність у дискурсі жахів (об'єкт, який не має назви, але має ознаки, що викликають емоцію страху): *She was fast asleep, and by her, seated on the window sill, was something that looked like a good-sized bird*; або за допомогою сполучення

неозначеного займенника й іменників, що позначають загальний гнітючий стан: *Some sort of shadowy pall seems to be coming over our happiness.*

Референція імперсональності займає одне із провідних місць серед засобів створення атмосфери жаху. Та невідомість, що є джерелом страху, інколи не має номінації, але має атрибути, характеристики, які саме й екземпліфікують страх: *After a while there was the howl again out in the shrubbery, and shortly after there was a crash at the window, and a lot of broken glass was hurled on the floor. The window blind blew back with the wind that rushed in, and in the aperture of the broken panes there was the head of a great, gaunt gray wolf.*

У наведеному прикладі зло екземпліфікується шляхом слухових асоціацій (виття в кущах) та зловмисних дій, що відбуваються самі собою (удар у вікно, розбите скло, поламана віконна рама), і лише згодом воно матеріалізується у вигляді голови великого вовка. На синтаксичному рівні більшість випадків екземпліфікації виражається екзистенційними конструкціями, що дозволяє наголосити на існуванні якогось об'єкта у «вигаданому» світі жахів. Сприйняття небезпеки як психологічної і біологічної основи страху вербалізується також і екземпліфікацією, персональними маркерами, що вказують на зорове сприйняття. Так, досить поширеним маркером у дискурсі жахів є туман. Символізація страху відбувається за рахунок нехарактерних «дій» цього маркера: *Not a thing seemed to be stirring, but all to be grim and fixed as death or fate, so that a thin streak of white mist, that crept with almost imperceptible slowness across the grass towards the house, seemed to have a sentience of its own.*

Нагнітання страхітливої атмосфери (саспенс) підсилено і на лексичному та граматичному рівнях: уживання лексем *to creep, imperceptible slowness, grim and fixed as death or fate*, повторне порівняння прикметника *thick*, а також уживання порівняльних синтаксичних конструкцій з *as, like, as if*: *The mist grew thicker and thicker and I could see now how it came in, for I could see it like smoke, or with the white energy of boiling water, pouring in, not through the window, but through the joining of the door. It got thicker and thicker, till it seemed as if it became concentrated into a sort of pillar of cloud in the room, through the top of which I could see the light of the gas shining like a red eye.*

Досить часто у прикладах фікціонального дискурсу жахів спостерігаємо псевдоденотацію засобами номінації тварин, як наприклад, у попередньому випадку вовк є персональним маркером зла, або в наступному — кажан: *Then I caught the patient's eye and followed it, but could trace nothing as it looked into the moonlight sky, except a big bat, which was flapping its silent and ghostly way to the west. Bats usually wheel about, but this one seemed to go straight on, as if it knew where it was bound for or had some intention of its own.*

Пряма денотація у фікціональному дискурсі жахів може трансформуватися на екземпліфікацію залежно від контексту. У наведеному прикладі подальший опис нехарактерної поведінки кажана (він летів, неначе свідомо, на схід навпростець, тихо, як привид) дозволяє читачеві сприймати найменування *a big bat* як маркер темних, містичних сил.

І навпаки, персональними маркерами добра слугують інші номінації з тваринного світу, як-от соловей: *Somewhere near, a passing bell was tolling. The*

dogs all around the neighbourhood were howling, and in our shrubbery, seemingly just outside, a nightingale was singing.

Окрім персональних маркерів добра і зла у цьому типі фікціонального дискурсу існують і нейтральні маркери або маркери-провідники впливу зла у «вигаданому» світі. Такі маркери ні за змістовим навантаженням, ні за культурними асоціаціями не належать до сторін, що протиборствують, вони лише є спостерігачами або навіть мимохідь потерпілими. Як і в попередньому прикладі, це денотація (несимволічне вживання) і номінація собак: *Then a dog began to howl somewhere in a farmhouse far down the road, a long, agonized wailing, as if from fear. The sound was taken up by another dog, and then another and another, till, borne on the wind which now sighed softly through the Pass, a wild howling began, which seemed to come from all over the country, as far as the imagination could grasp it through the gloom of the night;* також це можуть бути коні: *But just then the moon, sailing through the black clouds, appeared behind the jagged crest of a beetling, pine-clad rock, and by its light I saw around us a ring of wolves, with white teeth and lolling red tongues, with long, sinewy limbs and shaggy hair. The horses jumped about and reared, and looked helplessly round with eyes that rolled in a way painful to see. But the living ring of terror encompassed them on every side, and they had perforce to remain within it;* душевнохворі люди: *The mist was spreading, and was now close up to the house, so that I could see it lying thick against the wall, as though it were stealing up to the windows. The poor man [the patient] was more loud than ever, and though I could not distinguish a word he said, I could in some way recognize in his tones some passionate entreaty on his part;* люди, що знаходяться на шляху перетворення на вампірів тощо: *Those children whose blood she sucked are not as yet so much the worse, but if she lives on, UnDead, more and more they lose their blood and by her power over them they come to her, and so she drew their blood with that so wicked mouth.*

Окреслена проблема розробки референційного апарату у «вигаданому» світі дискурсу жахів і проведений аналіз дозволяють зробити такі висновки про специфіку визначеної референції:

- провідна роль у здійсненні персональної референції належить екземпліфікації;
- екземпліфікація допомагає здійснювати зворотну референцію, тобто за допомогою мови створювати об'єкт, що є актуальним і ефективним для зображення містичних об'єктів (не персон) у дискурсі жахів;
- персональними маркерами при екземпліфікації слугують іменники загальної семантики і неозначені займенники з означеннями (страхітливими характеристиками), а також номінації тварин, людей та явищ природи (з нехарактерною поведінкою або характеристиками);
- уживання таких персональних маркерів у відповідному граматичному контексті (порівняльні конструкції, екзистенційні речення, повтори, Continuous Aspect предикатів) підсилює страхітливий вплив на читача і створює атмосферу очікування;
- уживання таких персональних маркерів при текстотворенні дискурсу жахів забезпечує його «розпізнаваність» та повторюваність, а також може надати відтінку страху семантиці текстів інших видів фікціонального дискурсу.

Обсяг статті не дозволяє вичерпно схарактеризувати поставлену проблему, вона може бути розкрита за допомогою порівняльного аналізу дискурсу жахів різних культур та епох та дослідження проблеми часово-просторової референції у межах дискурсу жахів.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Гудмен Н.** Факт, фантазія, предсказание. Способы создания миров / Н. Гудмен. – М., 2001. – 315 с.
2. **Чайка Е.П.** Создание миров: предъявление путей референции / Е.П. Чайка // Известия Уральского государственного университета. – 2009. – № 4(70). – С. 57–67.
3. **Черкасов Р.В.** Фикциональный дискурс в литературе: проблема репрезентации: [Электронный ресурс: <http://diss/ru/>]; автореферат дис. канд. филол. наук: спец. 10.01.08 «Теория литературы» / Р.В. Черкасов. – Самара : СамГУ, 2007. – 19 с.
4. **Эко У.** Открытое произведение / У. Эко. – Санкт-Петербург : Академический проект, 2004. – 382 с.
5. **Searle John.** The Logical Status of Fictional Discourse / John Searle Expression and Meaning. Studies in the Theory of Speech Acts. – Cambridge, Cambridge Univ. Press, 1979. – pp. 58–75.